

*Афанасьєва М. В.,**доктор юридичних наук, професор,**професор кафедри конституційного права**Національного університету «Одеська юридична академія»**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1139-0265>*

ЛЕГІТИМНІСТЬ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ: ДЕГРАДАЦІЯ ТА КОМПЕНСАТОРНІ МЕХАНІЗМИ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

Анотація. Статтю присвячено конституційно-правовому дослідженню легітимності публічної влади в умовах особливих правових режимів. Легітимність публічної влади розглядається як категорія, що відображає ступінь її суспільного визнання, виправданості та сприйняття громадянами як такої, що відповідає суспільним інтересам. Обґрунтовано, що легітимність публічної влади має динамічний характер, оскільки формується та підтримується внаслідок постійної взаємодії громадян із публічними інституціями, оцінювання законності здійснення ними владних повноважень, результативності публічної політики та якості публічної комунікації. Проаналізовано основні виміри легітимності публічної влади та обґрунтовано доцільність їх розгляду як взаємопов'язаної системи.

Доведено, що в умовах цифровізації політичної комунікації, поширення дезінформації, ботизації інформаційного простору, алгоритмічної маніпуляції, застосування генеративного штучного інтелекту та іноземного інформаційного втручання достовірність, доступність і плюралізм інформаційного середовища набувають самостійного легітимізаційного значення. У зв'язку з цим запропоновано доповнити тривимірну модель вхідної, процесуальної та результативної легітимності самостійним комунікативним виміром, який забезпечує можливість отримання громадянами достовірної інформації, публічного обговорення діяльності публічної влади та формування усвідомленої суспільно-політичної позиції.

Визначено особливості функціонування чотирирівневої моделі легітимності в умовах відтермінування виборів у зв'язку з дією особливих правових режимів. Обґрунтовано компенсаторний механізм легітимізації, відповідно до якого тимчасове послаблення вхідної легітимності має врівноважуватися посиленням її процесуальних, результативних та комунікативних вимірів.

Зазначені індикатори, за якими тимчасовий дефіцит вхідної легітимізації може трансформуватися у кумулятивний процес деградації легітимності. До таких індикаторів віднесено, зокрема, деформацію політичного простору, обмеження діяльності політичних партій та парламентської опозиції, зниження ефективності контролю за обмеженнями прав людини, послаблення системи стримувань і противаг, погіршення результативності публічного управління, а також системне викривлення інформаційного середовища.

Обґрунтовано, що стійкість легітимності публічної влади в умовах особливих правових режимів залежить від збалансованого функціонування всіх її вимірів, а одночасне накопичення дефіцитів у кількох вимірах створює

передумови для її деградації в умовах особливих правових режимів.

Запропоновано визначення деградації легітимності публічної влади в умовах особливих правових режимів як кумулятивного конституційно-правового процесу, що виникає внаслідок неможливості актуалізації вхідної легітимності та системного послаблення компенсаторних механізмів процесуального, результативного та комунікативного вимірів легітимності.

Ключові слова: легітимність, деградація легітимності, публічна влада, особливі правові режими, вибори, інформативно-цифрове середовище, комунікація, права людини, система стримувань і противаг.

Постановка проблеми. Легітимність публічної влади є базовою категорією конституційного права, що відображає стан суспільного визнання, виправданості та добровільного прийняття публічної влади підвладними суб'єктами. На відміну від формально-юридичного поняття легальності, яке фіксує відповідність нормативно-правовим актам, легітимність лежить у площині соціально-ціннісного виміру. Вона забезпечує стабільність політичної системи за рахунок формування внутрішнього переконання громадян у правомірності дій, бездіяльності та рішень суб'єктів владних повноважень.

В особливих правових режимах нормальне функціонування правової системи призупиняється в ім'я збереження суверенітету та конституційного ладу держави. Наукова проблема полягає у визначенні меж стійкості легітимності публічної влади за умов, коли традиційні механізми її електорального підтвердження тимчасово не реалізуються, а інші джерела легітимізації зазнають поступового послаблення. У зв'язку з цим дослідницьке питання полягає у з'ясуванні того, за яких умов тимчасова трансформація механізмів легітимізації публічної влади набуває характеру деградації та які конституційно-правові компенсаторні механізми здатні цьому запобігти.

Стан дослідження. Класичний методологічний фундамент дослідження легітимності закладено в соціологічній концепції М. Вебера. Ним виокремлено три типи легітимного панування: традиційний, заснований на вірі у святість споконвічних традицій; харизматичний, що ґрунтується на відданості особі та вірі в її надзвичайні якості; і раціонально-легальний, легітимність якого виводиться з віри в законність установлених правил та правомірність здійснення владних повноважень особами, наділеними ними відповідно до таких правил [7, с. 157–158].

Альтернативний підхід запропонував Д. Бітем. На його думку, влада є легітимною не тому, що підвладні вірять у її

правомірність, а тому, що вона відповідає об'єктивним критеріям. Модель Д. Бітема включає три взаємозалежні виміри: юридичну силу (відповідність правовим нормам), нормативне виправдання правил (їхня узгодженість із моральними переконаннями як володарів, так і підвладних) та виражену згоду (діючі акти визнання з боку підвладних) [2, р. 16]. Дефіцит будь-якого з цих елементів призводить до дестабілізації політичного режиму.

Подальший розвиток теорії відбувався шляхом диференціації інституційних форм легітимності. М. Сучман виокремив прагматичну легітимність (засновану на сприйнятті користі та власного інтересу суб'єктів), моральну (що базується на етичній оцінці діяльності інституцій) та когнітивну (коли існуючий порядок сприймається суспільством як природний та безальтернативний) [6]. Водночас А. Грамші, розвиваючи концепцію гегемонії, показав, що стійкість панування забезпечується не лише засобами прямого примусу, а й формуванням згоди та інтелектуально-морального керівництва. Важливу роль у цьому процесі відіграють інститути громадянського суспільства та інтелектуали [3, pp. 12–13, 55–91].

У сучасній теорії демократичної легітимності однією з найбільш впливових є конструкція, започаткована Ф. Шарпфом через розмежування вхідно- (input) та результативно- (output) орієнтованої легітимності [6], яку В. Шмідт розвинула шляхом виокремлення процесуального (throughput) виміру легітимності [5].

У вітчизняному правовому полі концептуалізація легітимності проаналізована в працях Л. І. Яковлевої. Дослідниця визначає легітимність як мінімальний критерій справедливого урядування, що вимагає відкритості й ефективної комунікації публічних інститутів [10].

Науковці Г. М. Куц, І. В. Пересипкіна, Ю. О. Куц акцентують увагу на проблемі функціонування публічної влади за відсутності можливості її політичного перезавантаження через вибори. Одним із потенційних ресурсів легітимності автори визначають національну ідентичність, яка може сприяти консолідації суспільства та підтримці владних інституцій в умовах війни [8].

Співвідношення легальності, легітимності та легітимності державної влади в умовах воєнного стану досліджує Е. С. Регушевський. Особливу увагу ним приділено негативним чинникам, які можуть знижувати ефективність функціонування державної влади, зокрема порушенню конституційної системи поділу влади та стримувань і противаг. Серед запропонованих механізмів посилення легітимності розглядається консенсусна та професійна організація виконавчої влади [9].

Водночас у сучасній науковій літературі недостатньо дослідженим залишається феномен послаблення легітимності публічної влади в особливих правових режимах з часом та визначення компенсаторних конституційно-правових механізмів, здатних забезпечувати збереження суспільної довіри до публічної влади за умов тривалої неможливості проведення виборів.

Мета статті полягає у теоретико-правовому обґрунтуванні концепту деградації легітимності публічної влади на основі чотиривимірної моделі легітимності, що охоплює вхідний, процесуальний, результативний та комунікативний виміри, а також у визначенні основних індикаторів такого процесу й аналізі компенсаторних конституційно-правових механізмів забезпечення легітимності публічної влади за умов тимчасової неможливості проведення виборів.

Виклад основного матеріалу. Легітимність публічної влади є не статичною ознакою, а динамічним процесом, який формується на перетині демократичного представництва, процесуальної справедливості та управлінської ефективності. Вхідна легітимність апелює до народного волевиявлення як єдиного джерела суверенної влади, що реалізується, в першу чергу, через періодичні, вільні та рівні вибори. Процесуальна легітимність зосереджена на якості державного управління в період між виборами, вимагаючи дотримання принципів верховенства права, збереження системи стримувань і противаг, прозорості та інклюзивності ухвалення рішень, дотримання належної процедури та підзвітності, відсутності корупції тощо. Результативна легітимність ґрунтується на здатності уряду ефективно вирішувати суспільні проблеми, забезпечувати безпеку та гарантувати виживання політичної спільноти в умовах екзистенційних загроз.

З огляду на зростання у сучасному суспільстві ролі інформаційного середовища, цифрових комунікацій та алгоритмічних систем у формуванні суспільної довіри до публічної влади тривимірний модель легітимності (вхідна, процесуальна та результативна), розроблена Ф. Шарпфом та В. Шмідт, потребує доповнення самостійним комунікативним виміром. Виокремлення четвертої складової є важливим, оскільки навіть належна електоральна процедура, законність прийняття рішень та ефективність державної політики не гарантують стабільності легітимності за умов систематичного викривлення інформаційного середовища.

Комунікативний вимір легітимності публічної влади передбачає забезпечення такого інформаційного середовища, за якого громадяни мають реальну можливість отримувати достовірну інформацію, критично оцінювати діяльність влади, брати участь у публічному дискурсі та формувати політичні позиції без системного викривлення інформаційних потоків. Цей вимір набуває особливого значення в умовах поширення дезінформації, ботизації цифрового інформаційного простору, алгоритмічної маніпуляції, застосування генеративного штучного інтелекту та іноземного інформаційного втручання, оскільки зазначені явища здатні підрвати достовірність інформаційно-цифрового середовища. Відповідно, комунікативна легітимність має включати інституційну спроможність публічної влади протидіяти зовнішньому та внутрішньому маніпулятивному інформаційному впливу.

Проведемо розгляд легітимності публічної влади в умовах особливих правових режимів як чотиривимірного феномену. За умов, коли публічна влада позбавляється можливості періодично актуалізувати свій демократичний мандат шляхом виборів, послаблюється вхідний вимір легітимності і тому особливого значення набуває компенсаторний механізм легітимності, за якого дефіцит вхідної легітимності має врівноважуватися посиленням інших її вимірів.

Компенсаторний механізм процесуального виміру легітимності полягає у посиленому забезпеченні прозорості, підзвітності та процедурної правомірності здійснення публічної влади. Це передбачає ефективне функціонування парламентського, судового та конституційного контролю, дотримання принципів законності, пропорційності та недискримінації, публічність та інклюзивність процесу ухвалення владних рішень, доступ до публічної інформації, належне функціонування механізму стримувань та противаг, а також дієві механізми юридичної

відповідальності посадових осіб. Таким чином, за відсутності можливості періодичного електорального контролю саме якості процедур здійснення публічної влади стає одним із ключових критеріїв її демократичної виправданості.

Компенсаторний механізм результативного виміру легітимності, пов'язаний із здатністю публічної влади адекватно реагувати на загрози, забезпечувати безпеку держави, захищати права людини, забезпечувати суспільно значущі результати, ефективно використовувати державні ресурси та належно надавати публічні послуги. Водночас результативність не може розглядатися як самодостатній замінник демократичного мандата: навіть ефективні рішення втрачають легітимісний потенціал, якщо вони приймаються непрозоро, із порушенням прав людини, без належного контролю або всупереч принципам правової держави. Отже, результативна легітимність може компенсувати частину дефіциту вхідної легітимності лише за умови належної процесуальної легітимності.

Особливого значення в умовах тривалого відтермінування виборів набуває компенсаторний механізм комунікативного виміру легітимності, який має забезпечити постійний зв'язок між публічною владою та суспільством. Саме він значною мірою визначає суспільне сприйняття правомірності та виправданості діяльності органів публічної влади в екстраординарних обставинах. Так, влада має не лише формально обґрунтовувати неможливість проведення виборів, а й забезпечувати регулярне інформування суспільства про тимчасовий характер і пропорційність обмежень прав людини, про існуючі компенсаторні механізми та про результати діяльності державних інституцій.

Однак, компенсаторний механізм легітимності не передбачає постійного заміщення демократичного волевиявлення належною процедурою чи ефективністю державного управління. Його сутність полягає у тимчасовому врівноваженні дефіциту вхідної легітимності іншими джерелами демократичної виправданості публічної влади за умови обов'язкового відновлення повноцінного електорального процесу після припинення обставин, що перешкоджають проведенню виборів. Компенсаторна легітимність в умовах відтермінування виборів має розглядатися як взаємопов'язана система посилення процесуальної, результативної та комунікативної складових легітимності. Натомість незбалансованість або одночасне послаблення складових цієї системи здатні перетворити тимчасовий дефіцит вхідної легітимності на кумулятивний процес деградації легітимності публічної влади.

В умовах особливих правових режимів сам факт тимчасового відтермінування виборів не є достатнім для констатації деградації вхідної легітимності. Якщо відтермінування має конституційно-правову підставу, обумовлене об'єктивною неможливістю реалізації виборчого права та супроводжується збереженням політичного плюралізму й гарантій майбутнього відновлення електорального процесу, то має місце тимчасовий дефіцит вхідної легітимності. Натомість інституціоналізація безстрокового продовження владних повноважень, тривале невідновлення виборчої конкуренції, втручання у діяльність політичних партій та перешкоджання діяльності парламентської опозиції, зниження репрезентативності виборних інституцій, системне розходження між волевиявленням громадян і діяльністю представницьких органів свідчать про трансформацію тимчасового дефіциту у структурну деградацію вхідної легітимності.

Індикатором деградації легітимності у процесуальному вимірі є поступове послаблення внутрішніх механізмів конституційного обмеження публічної влади та ефективності системи стримувань і противаг. В умовах особливого правового режиму держава об'єктивно може потребувати концентрації управлінських повноважень та оперативності прийняття рішень. Проте конституційна проблема виникає тоді, коли такі механізми набувають тривалого характеру, поступово змінюють звичайний баланс стримувань та противаг між органами державної влади та звужують можливості суспільства впливати на процес прийняття публічних рішень. Ще одним індикатором є зниження ефективності контролю за обмеженням прав і свобод людини та громадянина. Особливий правовий режим допускає встановлення спеціальних обмежень, однак їх легітимісне значення визначається дотриманням вимог необхідності, пропорційності, обмеженості в часі. Систематичне продовження обмежень без достатнього перегляду їх необхідності, недостатність судового контролю або відсутність ефективних механізмів оскарження здатні трансформувати виняткові правові механізми на стійкі елементи функціонування публічної влади. У такому випадку відбувається поступовий перехід від тимчасового обмеження демократичних процедур до їх структурної деформації, що безпосередньо послаблює процесуальну легітимність влади.

У результативному вимірі деградація легітимності пов'язана із зниженням спроможності публічної влади забезпечувати суспільно значущі результати. Відповідно, індикатором деградації може бути стійке розходження між заявленими цілями публічної політики та фактичними результатами її реалізації, особливо якщо воно супроводжується неефективним використанням публічних ресурсів, корупційними практиками, погіршенням якості публічного управління або нездатністю державних інституцій належним чином реагувати на суспільно значущі загрози. Водночас результативна легітимність не може компенсувати дефіцит процесуальної легітимності: ефективність результатів не легітимісє порушення процедур, прав людини чи конституційних обмежень влади. Тому деградація має прояв особливо виразно тоді, коли одночасно спостерігаються взаємопов'язані процеси – зниження підзвітності та відкритості влади і зменшення її здатності забезпечувати належні суспільні результати.

У комунікативному вимірі деградація легітимності публічної влади має місце внаслідок системного викривлення інформаційного середовища, у якому формується суспільне сприйняття діяльності органів публічної влади. Це поступово знижує рівень суспільної довіри, ускладнює публічну комунікацію між громадянським суспільством та публічною владою, послаблює інші джерела легітимності. Поширення дезінформації, пропаганди, ботизація цифрового інформаційного простору, використання технологій генеративного штучного інтелекту, алгоритмічна маніпуляція інформаційними потоками та іноземне втручання у цифрову комунікацію здатні порушувати достовірність, плюралізм і рівність доступу до суспільно значущої інформації. За таких умов громадяни втрачають можливість отримувати верифіковану інформацію про діяльність публічної влади, об'єктивно оцінювати її рішення та здійснювати усвідомлений громадський контроль, що безпосередньо послаблює комунікативний вимір легітимності.

Особливо небезпечним є накопичення та взаємне посилення зазначених процесів деградації: послаблення політичного

плюралізму зменшує можливості суспільного контролю; викривлення інформаційного середовища перешкоджає усвідомленій оцінці владних рішень; а зниження результативності, своєю чергою, підриває суспільне сприйняття влади і т. д. Тому деградацію легітимності доцільно визначати саме як кумулятивний процес, у межах якого одночасне послаблення декількох вимірів легітимності здатне перетворити тимчасовий дефіцит електоральної легітимності на стійку конституційно-політичну кризу.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави розглядати легітимність публічної влади як динамічну багатовимірну систему, стабільність якої визначається не лише наявністю демократичного мандата, а й якістю процедур здійснення публічної влади, її результативністю, станом цифрового інформаційного простору в державі.

В умовах особливих правових режимів відсутність можливості проведення виборів не означає автоматично втрату легітимності публічної влади, якщо таке відтермінування має конституційно-правове обґрунтування та зумовлено надзвичайними обставинами, що унеможливають реалізацію електорального процесу. Водночас тривале обмеження вхідної легітимності створює дефіцит, який потребує компенсування через посилення процесуальних, результативних і комунікативних вимірів. Відповідно, якщо такої компенсації не відбувається, то внаслідок кумулятивного послаблення всіх вимірів легітимності виникає деградація легітимності публічної влади в цілому.

Запропоновано визначення деградації легітимності публічної влади в умовах особливих правових режимів як кумулятивного конституційно-правового процесу, що виникає внаслідок неможливості актуалізації вхідної легітимності та системного послаблення компенсаторних механізмів процесуального, результативного та комунікативного вимірів легітимності.

Література:

1. Agamben G. State of Exception / transl. by K. Attell. Chicago : University of Chicago Press, 2005. 95 p. URL: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/S/bo3534874.html>
2. Beetham D. The Legitimation of Power. London : Macmillan. 267 p. 1991. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-21599-7>.
3. Gramsci A. Selections from the Prison Notebooks / ed. and transl. Q. Hoare, G. Nowell Smith. New York : International Publishers, 1971. 483 p.
4. Scharpf F. W. Governing in Europe : Effective and Democratic? Oxford : Oxford University Press, 1999. 204 p. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198295457.001.0001>.
5. Schmidt V. A. Democracy and Legitimacy in the European Union Revisited: Input, Output and 'Throughput'. *Political Studies*. 2013. Vol. 61, No. 1. P. 2–22. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2012.00962.x>.
6. Suchman M. C. Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches. *Academy of Management Review*. 1995. Vol. 20. No. 3. P. 571–610. DOI: <https://doi.org/10.5465/AMR.1995.9508080331>
7. Вебер М. Государство и общество : рисунки с разумеющей социологии / пер. з нім. М. Кушнір. Київ : Всесвіт, 2012. 1112 с. ISBN 978-966-8439-22-3.
8. Куц Г. М., Пересипкіна І. В., Куц Ю. О. Особливості функціонування органів публічної влади в Україні в умовах воєнного стану: легітимісний аспект. *Політичне життя*. 2025. № 4. С. 81–87. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.4.12>
9. Регушевський Е. С. Концептуальні питання легітимності державної влади та зменшення ризиків кризи влади під час дії воєнного стану

в Україні. *Нове українське право*. 2024. № 1. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.1.9>.

10. Яковлева Л. І. Легітимність публічної влади у мережевому суспільстві. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. Вип. 40. С. 201–205. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v040.2023.34>.

Afanasieva M. Legitimacy of public authority: degradation and compensatory mechanisms in the conditions of special legal regime

Summary. The article is devoted to the constitutional and legal study of the legitimacy of public authorities in the conditions of special legal regimes. The legitimacy of public authorities is considered as a category that reflects the degree of its public recognition, justification and perception by citizens as meeting public interests. It is substantiated that the legitimacy of public authorities is dynamic in nature, as it is formed and maintained as a result of the constant interaction of citizens with public institutions, the assessment of the legality of their exercise of power, the effectiveness of public policy and the quality of public communication. The main dimensions of the legitimacy of public authorities are analyzed and the expediency of considering them as an interconnected system is substantiated. It is proved that in the conditions of digitalization of political communication, the spread of disinformation, botification of the information space, algorithmic manipulation, the use of generative artificial intelligence and foreign information interference, the reliability, accessibility and pluralism of the information environment acquire independent legitimizing significance. In this regard, it is proposed to supplement the three-dimensional model of input, procedural and effective legitimacy with an independent communicative dimension, which provides the opportunity for citizens to receive reliable information, publicly discuss the activities of public authorities and form a conscious socio-political position.

The features of the functioning of the four-dimensional model of legitimacy in the conditions of postponing elections due to the action of special legal regimes are determined. A compensatory mechanism of legitimation is substantiated, according to which the temporary weakening of input legitimacy should be balanced by the strengthening of its procedural, effective and communicative dimensions.

Indicators are indicated by which a temporary deficit of input legitimacy can transform into a cumulative process of legitimacy degradation. Such indicators include, in particular, the deformation of the political space, restrictions on the activities of political parties and the parliamentary opposition, a decrease in the effectiveness of control over restrictions on human rights, a weakening of the system of checks and balances, a deterioration in the effectiveness of public administration, as well as a systemic distortion of the information environment.

It is substantiated that the stability of the legitimacy of public authorities in the conditions of special legal regimes depends on the balanced functioning of all its dimensions, and the simultaneous accumulation of deficits in several dimensions creates the prerequisites for its degradation in the conditions of special legal regimes.

It is proposed to define the degradation of the legitimacy of public authorities in the conditions of special legal regimes as a cumulative constitutional and legal process that arises as a result of the impossibility of actualizing the input legitimacy and the systemic weakening of the compensatory mechanisms

of the procedural, effective and communicative dimensions of legitimacy.

Key words: legitimacy, legitimacy degradation, public authority, special legal regimes, elections, information and digital environment, communication, human rights, system of checks and balances.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті інструменти штучного інтелекту використовувалися виключно для мовного редагування, перевірки граматики, перекладу або інших допоміжних завдань, без використання згенерованих ними об'єктів як результатів академічної діяльності.

Дата першого надходження статті до видання: 20.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026